

ÎN POLONIA, GALAXIA GUTENBERG SE ȚINE TARE...

Gheorghe SOLTAN

La anul 966, pe timpul regelui Mieszko I, Polonia trece la creștinism, ceea ce a trasat căi noi, surprinzătoare, de dezvoltare a statului și a societății polone. În context, scrierile bisericești, dar și cele istorice, în limba latină, au fost primele opere care au concentrat în ele tradițiile populare poloneze. De la sfârșitul secolului al XV-lea, în calitate de centru al umanismului european, Universitatea Jagiellonă din Cracovia devine un leagăn al literaturii poloneze, inițial în latină, dar ulterior și în limba națională.

Din literatura secolului al XV-lea este de evidențiat opera celebrului cronicar **Jan Długosz** (1415-1480), autorul *Istoriei Poloniei în 12 cărți*, precum și creația scriitorului și diplomatului **Jan Ostroróg** (apr. 1436-1501), autorul unei dintre cele mai importante și progresiste lucrări ale gândirii politice poloneze din Evul Mediu – *Monumentum pro... Reipublicae ordinati-one congestum*.

Renașterea a adus în Polonia înflorirea limbii naționale. Scrierile (dialogurile, alegoriile, epigramele, tratatele în proză etc.) ale lui **Mikołaj Rej** (1505-1569), considerat „părintele literaturii naționale poloneze”, sunt cele mai importante la epoca sa. Este celebră spusa lui Rej că polona nu este „limba găștei”, ci o limbă capabilă să exprime cele mai profunde emoții și trăiri. Limba polonă este dezvoltată de opera lui **Jan Kochanowski** (1530-1584), care la Paris l-a cunoscut pe însuși P. Ronsard și care va ridică poezia polonă la nivel european, precum și de sonetele

lui **Mikołaj Sęp-Szarzyński** (apr. 1550-1581), precursor al barocului. Menționăm în context că *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei a avut drept model *Psalmii* lui Jan Kochanowski.

Opera literară a barocului polonez este reprezentată de creațiile lui **Wacław Potocki** (1621-1696) și **Jan Andrzej Morsztyn** (1621-1693). Să evidențiem celebra epopee eroică a lui W. Potocki *Tranzacția războiului de la Hotin*, care descrie bătălia polono-turcă de lângă Hotin din 1621, care, lucru cunoscut, a avut implicații și asupra Țării Moldovei la acea vreme.

În epoca iluminismului polonez s-a manifestat o pleiadă de scriitori polonezi, precum **Adam Naruszewicz** (1733-1796), **Ignacy Krasicki** (1735-1801), **Stanisław Trembecki** (apr. 1739-1812), **Tomasz Kajetan Węgiński** (1756-1787), **Franciszek Zabłocki** (1752-1821), **Wojciech Bogusławski** (1757-1829), **Franciszek Karpiński** (1741-1825), **Stanisław Staszic** (1755-1826), **Hugo Kołłątaj** (1750-1812) și **Franciszek Salezy Jeziński** (1740-1791). Merită a fi amintit aici și **Jan Potocki** (1761-1825), cunoscut călător și orientalist, scriitor și istoric polonez, care a scris, în franceză, o celebră operă literară – *Manuscrisul găsit la Zaragoza*, ecranizată cu mult succes la 1965 de cunoscutul regizor polon W. Has și avându-l ca protagonist pe neuitatul actor Zbigniew Cybulski.

Printre cei mai remarcabili exponenți ai romantismului din sec. XIX au fost și poeții polonezi: **Adam Mickiewicz** (1798-

1855), autorul poemului epic monumental *Pan Tadeusz*; **Juliusz Słowacki** (1809-1849), cunoscut prin lirica sa novatoare și de mare sensibilitate (apropos, anul curent, la 4 septembrie, s-au împlinit 200 de ani de la nașterea acestui poet); **Zygmunt Krasiński** (1812-1859) care, între altele, a lăsat o moștenire epistolară extrem de interesantă – peste 3500 de scrisori; **Cyprian Kamil Norwid** (1821-1883), autorul *Florilor negre*, dar și al *Florilor albe*, care până la urmă și-a creat un program poetic propriu, într-un fel în opoziție față de principiile romantismului.

Printre somitățile prozei poloneze de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX un loc aparte îl ocupă **Henryk Sienkiewicz** (1846-1916), laureat al Premiului Nobel (1905), autorul capodoperelor *Prin foc și sabie*, *Potopul*, *Pan Wolodyjowski*, *Quo vadis?*, *Cavalerii teutoni*; **Władysław Stanisław Reymont** (1867-1925), cel care a scris romanele *Pământul făgăduinței*, *Fermeții*, *Comedianta*, o trilogie istorică și, desigur, *Țăranii*, pentru care a primit Premiul Nobel în anul 1924; **Stefan Żeromski** (1864-1925), celebru prin romanele *Muncile lui Sisif*, *Cenușă*, *Primăvara timpurie*, nominalizat la Premiul Nobel pe anul 1924.

O perioadă aparte în istoria literaturii polone a fost cea marcată de activitatea grupării literare „Tânăra Polonie” (*Młoda Polska*), cuprinsă între 1890 și 1918. Acest termen este folosit practic ca un sinonim pentru „modernism” și „neoromantism”. Din generația moderniştilor au făcut parte poeții **Kazimierz Przerwa-Tetmajer** (1865-1940), **Jan Kasłowicz** (1860-1926), **Leopold Staff** (1878-1967), **Bolesław Leśmian** (1878-1937). Majoritatea din ei și-au desăvârșit creația și în epoca următoare. Am vrea să menționăm balada lui B. Leśmian *Fata mare* (*Dziewczyna*), un poem deosebit, plin de sensuri tainice, simboluri, alegorii, cu

multe interpretări și în care se conține, spun unii, nucleul viziunii asupra lumii a lui Leśmian.

Un loc de frunte în literatura din perioada interbelică, dar și după cel de-al Doilea Război Mondial, îl ocupă poetul **Konstanty Ildefons Gałczyński** (1905-1953), **Zofia Nałkowska** (1884-1954), autoare de proză psihologică, precum și **Maria Dąbrowska** (1889-1965), prozatoare și ea. Lirica lui K. Gałczyński este prezentă atât în teatrele de cabaret, cât și în manualele de istorie a literaturii (unii îl plasează ca valoare alături de Kochanowski). De menționat este faptul că versurile lui Gałczyński sunt cântate de cei mai populari interpreți polonezi de muzică pop (chiar și rap!). Kira Gałczyńska, fiica poetului, spunea acum câțiva ani că există în jur de 200 de cântece, interpretări muzicale ale liricii și creațiilor satirice ale poetului. Cineva susținea că semenii literari ai lui Gałczyński sunt „clasiți de bibliotecă – el este clasic viu”. Maria Dąbrowska s-a impus mai ales cu romanul *Noapți și zile*, o cronică de familie, comparată cu prozele lui Th. Mann sau J. Galsworthy, în care descrie destinul a trei generații de polonezi (de la 1863 până la 1914). Sunt celebre și *Jurnalele ei*, scrise în decursul a 50 de ani de activitate creatoare.

După cel de-al Doilea Război Mondial, de o recunoaștere internațională s-a bucurat creația lui **Stanisław Lem** (1921-2006), scriitor de literatură science-fiction (enciclopedia germană îl definește drept filosof), tradus în aproape 40 de limbi, autorul unor cunoscute romane și povestiri, precum *Omul de pe Marte*, *Astronauții*, *Solaris*, *Ciberiada*, *Congresul futurologilor*, *Eden* etc. Subsemnatul a avut fericita ocazie ca în 2005 să-i înmâneze personal lui Stanisław Lem un exemplar al publicației *Literatura și arta* cu un eseu dedicat reputatului scriitor la a 80-a aniversare. Gestul

mi-a fost apreciat ca atare, prilejuindu-mi plăcerea unei memorabile discuții...

De asemenea, remarcăm opera poetică a lui **Zbigniew Herbert** (1924-1998), al cărui volum *Raport din orașul asediat* se zice că era Biblia mișcării poloneze *Solidarność* în perioada de ilegalitate, a mișcării care practic a dat start transformărilor democratice din Europa Centrală și de Sud-Est. Cu siguranță, poezia lui Herbert era „o voce liberă, libertate asigurând”. De notat că în era editurilor clandestine din Polonia (anii 1970-1980), numeroși literați propuneau anume acestor edituri creațiile lor. Vorba e că aceste edituri în câteva luni publicau manuscrisul, în timp ce la editurile oficiale se aștepta cu anii, în plus, autorii mai trebuiau să înfrunte și cenzura. Despre amploarea activității editurilor clandestine vorbește un eveniment curios și anume – la începutul anului 1979, în Seimul (Parlamentul) polonez s-a făcut o interpelare de clarificare a faptului de ce pe piață lipsește hârtia, în timp ce editurile clandestine o au de ajuns. Un intelectual polonez (Tadeusz Markiewicz) își amintea mai târziu despre cazurile de „liberalism” ale unor reprezentanți ai puterii la situațiile de acest fel: „Cu hârtia a fost o anumită aventură în tribunalul militar. Unul din acuzați explica judecății că avea acasă 100 000 de foi (un întreg magazin de hârtie), deoarece fiul său este pasionat de desen. Judecătorul Lindecki, un căpitan tânăr, căruia ar trebui să-i ridicăm un monument falnic, încheind interogatoriul, a spus: „Consider această explicație neversimilă, deși posibilă.”

Alte nume notorii în literatura post-belică polonă sunt prozatorul **Tadeusz Konwicki** (n. 1926), adorat de numeroși cititori polonezi, și celebrul reporter **Ryszard Kapuściński** (1932-2007), poezii **Miron Białoszewski** (1922-1983), **Ryszard Krynicki** (n. 1943), **Adam Zagajewski** (n. 1945).

Îmi amintesc de un interviu al lui Tadeusz Konwicki, pe care l-am citit acum vreo zece ani. Scriitorul povestea despre anii copilăriei, sărbătorile de iarnă, vremurile de odinioară, pe când locuia, în perioada interbelică, în regiunea Vilniusului. Provenea dintr-o familie nu prea înstărită. Mi-a atras atenția următorul fragment: „Casa noastră era ascetică. Unchii care m-au crescut, erau oameni de modă veche, adică de o rigoare morală eroică și asceză enormă față de viață. În ce consta ascetismul? Mai întâi de toate hrana se servea, se consuma doar pentru aceea ca să ai putere, forță de muncă. Distracții nu existau. De fapt, unica „distracție” era rugăciunea sau puțină relaxare la o cană de ceai. Un element de severitate era și faptul că nu avea voie copilul să pornească vorba primul, să comenteze, să intre cu vorba primul. La masă – liniște absolută. Se adresau unul altuia la persoana a treia: cu Dvs., matale... Sărbătorile de iarnă erau în principal de familie și cu foarte multă zăpadă, ca din poveste, ca din basme vechi. Pe zăpezile acelea casele erau ca niște fortărețe ale sărbătorilor închise din interior...”

Reputatul scriitor Ryszard Kapuściński (1932-2007), pe care Gabriel Garcia Marquez îl numea „Maestru”, a fost un apreciat publicist și reporter. A colindat lumea în lung și-n lat (aproso, a scris și despre Chișinău), devenind un cronicar profund al multor evenimente importante din lume. El a cultivat întâi de toate reportajul, am spune reportajul literar, ce se deosebește de reportajul strict gazetăresc, la zi, care se ocupă exclusiv de clipa curentă și nu aspiră la generalizări, noțiuni mai largi, care nu pretinde de a ieși dincolo de efemeritate, la care este condamnată formula zilnicului și chiar a săptămânalului. Specificul reportajelor lui Kapuściński rezidă în faptul că, deși ele povestesc despre mișcări de masă, mari transformări și mari cataclisme, naratorul

lor se interesează, de regulă, de oameni aparte, de experiența lor individuală (iar obiectul literaturii, se știe, este soarta individului). Ca orice scriitor mare, Ryszard Kapuściński a avut teme favorite, de bază: revoluțiile și revoltele, legate preponderent de marele proces al decolonizării, iar de la jumătatea anilor '70 și destrămarea sistemelor autoritare. Reportajele sale și-au păstrat actualitatea și azi. Îl interesa destrămarea acelor structuri, care au evoluat până la o stare ce le făcea nefuncționale. Și-a adunat combustia publicistică în două cărți, considerate drept cele mai mari realizări în lista bogată de opere create de Kapuściński: *Împăratul* (1978) și *Șahinșahul* (1982). Sunt capodoperele lui, poziții strălucite în proza poloneză din cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea. Ele erau citite în patria autorului și ca o alegorie ce reprezenta destrămarea sistemului, fapt pe care fiecare îl putea observa în Polonia Populară.

Doi din marii scriitori polonezi, **Witold Gombrowicz** (1904-1969) și **Sławomir Mrozek** (n. 1930), și-au creat opera literară mai ales în exil. Trăitor o habă în Argentina, W. Gombrowicz a scris romane și piese de teatru (*Ferdydurke*, *Trans-Atlantic*, *Cosmos*, *Cunună* etc.), în care urmărirea cu consecvență tema „existenței omului în lumea Formei”. S. Mrozek, stabilit în Franța, este unul din cei mai mari dramaturgi ai epocii contemporane, alături de E. Ionescu, S. Beckett și Dürrenmatt, iar trei dintre piesele lui – *Tango*, *Emigranții* și *Dragoste în Crimeea* – se joacă în cele mai repute teatre din lume, inclusiv la Chișinău, Iași, București, Cluj, Timișoara...

Un cuvânt aparte merită să fie spus despre **Wisława Szymborska** (n. 1923), laureată a Premiului Nobel pe anul 1996, și despre **Tadeusz Różewicz** (n. 1921), remarcabil poet, despre care criticii susțin că a avut nenorocul să scrie în același timp

cu **Czesław Miłosz** (1911-2004, laureat al Premiului Nobel în 1980) și Wisława Szymborska, când, chipurile, cota Nobelului pentru polonezi a fost epuizată. Aș invoca aici, cu titlu de curiozitate, replica lui Cz. Miłosz la întrebarea unei ziariste referitor la comportamentul poetului în fața istoriei: „*Poetul trebuie să-i întoarcă spatele și să fugă cât mai departe. Iar dacă istoria îl ajunge din urmă, atunci n-ai ce-i face!*” Cunoscutul ziarist disident Adam Michnik spunea despre Czesław Miłosz: „*Este ca Oceanul Pacific. Arată minunat, dar poți să te îneci în el. Noi, polonezii, suntem creștini (catolici) și trebuie să avem Sfânta Treime: îl aveam pe Papa Ioan-Paul II și pe Lech Wałęsa și atunci Dumnezeu ne-a trimis și Nobelul pentru Miłosz*”. Și tot el zicea: „*Fiecare din noi, citind cartea lui Miłosz **Mintea înrobătă**, se simte într-un fel ca un ihtiolog, căruia i-a vorbit peștele...*”

Evident, este imposibil să cuprinzi într-un scurt eseu întreaga literatură polonă. După 1989 asistăm la o dezvoltare în ascensiune a literelor polone: și proze, și poezie, și drame, și eseu... Alături de nume deja consacrate, se afirmă generațiile născute în anii '50-'70: Piłch, Huelle, Sosnowski, Stasiuk (care afirmă că s-ar putea să fie mai bun decât Hemingway), Swietlicki, Tokarczuk, Różycki, Dąbrowski, Odiya, Podsiadło ș.a.

În context, aș dori să citez o referire la predilecțiile actuale ale cititorilor polonezi în domeniul poeziei. Acum câțiva ani criticul literar Tadeusz Nyczek comenta în cotidianul *Gazeta Wyborcza* rezultatele unei anchete de opinie realizată prin intermediul Internetului, referitor la ierarhia poetică polonă contemporană: „*A învins Mickiewicz. Imediat după el s-a plasat preotul Twardowski. Urmează Herbert și Miłosz, Poświętowska și Stachura. Szymborska, lucru curios, a fost de-abia a șaptea. Gałczyński a fost al 14-lea – după*

Wojaczek, Osiecka (din câte știu anume Agnieszka Osiecka a scris versurile pentru baladele muzicale din spectacolul *Sfânta sfințelor* de Ion Druță, ce a fost montat în anii '70 ai secolului XX la Teatrul *Współczesny* din Varșovia – n.n.), *Kofta și Asnyk. Tot atâtea puncte a luat și Norwid.*"

În concluzie, vom spune că în Polonia cultura cărții rezistă în fața atacului culturii audiovizualului și de capitulare nici nu poate fi vorba. În țară cu regularitate sunt organizate numeroase târguri și expoziții de carte (unele devenite tradiționale), există chiar un Institut al Cărții, literatura polonă este promovată în întreaga lume,

iar cititorii polonezi fideli asaltează autorii consacrați să ia autografe. Personal dau mărturie că am stat la cozi de câteva sute de oameni să iau dedicații de la Mrozek, Różewicz sau Konwicki... După cum spune cineva, deși Imperiul Google atacă – Galaxia Gutenberg se ține tare...

În fine, subsemnatul propune mai jos câteva traduceri proprii, un buchețel de flori din poezia polonă contemporană, care este variată și bogată în nume, maniere, subiecte – chiar dacă toți poeții, de mii de ani, scriu în principal despre aceleași lucruri: dragoste și moarte...

Din lirica poloneză contemporană

Ryszard Krynicki (n. 1943)

Fericire iluzorie

Am găsit, într-un vechi sacou, tocmai
un sutar!
Sacoul poate deveni degrabă *retro*,
dar bancnota
e doar o mărturie a inflației anterioare.

Adevărul?

Ce este adevărul?
Unde își are reședința?
Unde se află cărmuirea sa?
Unde își are consiliul de control?
Unde-i sunt juriștii?
Unde-i sunt paznicii?
Unde își are secția de promovare?
Unde își are secția de marketing?
Ce nivel de viziune are?
Ce forță de a răzbate?
Ce patronat mediatic?
Oare se vinde bine?
Oare-i prezent deja la bursă?
Cât valorează acțiunile lui?

Jakub Ekier (n. 1961)

animal planet tv sau un citat din Shakespeare

turma a dispărut în cadru
colții au ajuns-o pe una
e o istorie banală
cine pe cine

pământ deschis

de-acum niciodată
acum sicriul crinii trandafirii
pământ deschis deasupra lui preotul
nu-i auzit pe stradă trece-un autocamion
circulă autobuzele

116

130

410

700

E-2

**Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki
(n. 1962)****XLIII.**

maica își spală picioarele bolnave
foarte bolnave
și spune câte-n lună și-n stele că este
miezul nopții
și că își dorea în vis de unde și
până unde să înfigă un ac de păr

e o fatalitate sunt miezul nopții și multe
agrafe lăsate pe masă în oglindă
s-a interesat de ele și de propria-i
reflectare
luna mioapă care puțin ce vede
în mine deși a intrat prin geamul deschis
în odaia mea și nici măcar nu m-a salutat
nici măcar nu s-a iritat orbită de propria-i
reflectare
trece printre oameni

VI. Tumor linque

în odaia vecină se stinge maică-mea
de când mă țin minte moare adeseori
în odaia
mică de jos iar uneori în cea mare
de sus tocmai aici eu încep obligațiunile
de serviciu

în ce constau obligațiunile mele
de serviciu scriu versuri
stimabililor mă aplec deasupra foii
închipuite
de hârtie precum asupra mea însumi
și pogoară spre mine
inspirația palpătoarea lumină o aprind
adesea

în odaia întunecoasă de jos ori de sus
funcție după cum evoluează situația
de când mă țin minte
nu am o atitudine stimabililor față
de versul
scris și finisat la revedere scumpa mea

Adam Zagajewski (n. 1945)**Flacăra**

Doamne, dă-ne nouă o iarnă lungă
și cântări liniștite, și buze răbdătoare,
și-un pic de demnitate – înainte
de a se încheia veacul nostru.
Dă-ne nouă mirarea
și o flăcără, înaltă, curată.

Viforul

Am ascultat îndelung muzică:
puțin din Bach, ceva mai trist –
din Schubert
Preț de-un minut ascultarăm și tăcerea.
Afară băntuia un vifor,
vântul își lipea de ziduri
chipul său vânăt.
Morții se fugăreau pe săniuțe
și aruncau cu bulgări de zăpadă
în geamurile noastre.

Fluturi de noapte

Fluturi de noapte se uitau la noi
prin fereastra
închisă. Priveau cum ședeam la masă
fluturi de noapte ne aruncau priviri
ca niște flăcări
mai mari decât aripile lor plăpânde.

Veți rămâne mereu afară,
dincolo de geam. Iar noi aici vom fi,
în interior,
tot mai mult în interior. Fluturi de noapte
ne priveau
prin fereastra închisă, în luna lui gustar.

**Marek Krzysztof Emanuel Baczewski
(n. 1966)****A sta culcat e un progres**

acela ce stă culcat are condiții
de a se concentra și de a ajunge
la concluzia

că merge mult mai repede ca alții

deoarece la asemenea concluzii se ajunge
întotdeauna cu prețul marșului

a sta culcat e un progres
oricare ar fi acesta
pentru noi va fi doar o poziție culcată

Ewa Sonnenberg

Ecce

Bărbatul locuiește în femeie pe-un timp
închiriază
patru pereți de trai direct din drum uneori
fără a-și scoate măcar pantofii

femeia dă buzna pe lungă scara-n spirală
niciodată nu-i sigură
dacă aleargă în jos sau în sus de aceea
privește-n oglinzi
ce-ncremenesc pe chipul ei prin machiaj

bărbatul nu-și are locul său ca o cheie
sau câteva în buzunar
femeia este întotdeauna același punct pe
hartă
trage cu urechea cum cheia intră în lacăt

Krystyna Lenkowska

Un bărbat în caschetă

Un bărbat în caschetă
sacrifică pe-ndelete o găscă.
O ținea între
picioarele sale ca pe-un copil
la spălat...

Un pisoi urmărea
senzual
ritualul.
În preajmă treceau
oameni preocupați
de viață.

Doar foșnetul pădurii
și bătaia inimii mele
puteau fi auzite.
Tăcerea acestei priveliști
m-a lovit
în față.

Păi, da.
O găscă milenară, un pisoi și noi.
Niște carne
de tun.

31.XII.2000

*Traducere din limba polonă
de Gheorghe SOLTAN*

